

LERAREN VERANDEREN VERSTERKEN VAN STUUR- KRACHT VAN LERAREN

Installatie van Helma Oolbekkink als lector door Tijds Breukink, interim-lid College van Bestuur HAN

HELMA OOLBEKKINK IS LECTOR NAAR EEN MEERVOUDIGE PROFESSIONALITEIT VAN LERAREN BIJ DE HAN (HOGESCHOOL ARNHEM EN NIJMEGEN). OP 7 JUNI VOND DE OFFICIËLE INSTALLATIE PLAATS EN SPRAK ZE HAAR INTREDE-REDE UIT WAARIN ZE HAAR PLANNEN VOOR DE KOMENDE VIER JAAR ONTVOUWT.

Leraren zijn professionals met een eigen combinatie van expertise, engagement en verantwoordelijkheid. Leraren ervaren echter lang niet altijd de ruimte om hun expertise in te zetten of vanuit hun engagement te handelen om bij te dragen aan de ontwikkeling van leerlingen.

Dit is een pleidooi om de stuurkracht van leraren te ontwikkelen en te versterken door in opleiding en professionalisering aandacht te hebben voor zowel de leraar als persoon met eigen waarden en idealen als voor de structuur en cultuur van de schoolomgeving waarin hij/zij werkt. Stuurkracht zorgt ervoor dat leraren gericht en doelbewust onderwijspraktijken veranderen om de ontwikkeling en het leren van leerlingen te bevorderen. Leraren worden zo gepositioneerd als actieve professionals die samen aan het roer staan in een bewegend onderwijsveld.

HET LERAARSBEROEP VERANDERT

Leraren zijn professionals, maar hun professionaliteit staat onder druk door bewegingen van buiten. Denk aan controle op bijvoorbeeld prestaties van leerlingen. Tegelijkertijd vragen nieuwe bewegingen in het onderwijs om een andere invulling van de leraarsrol; denk bijvoorbeeld aan het omgaan met diversiteit. Van leraren wordt in toenemende mate verwacht dat zij kunnen omgaan met bijvoorbeeld leerlingen met verschillende (culturele) achtergronden en uitdagingen op het gebied van gedrag (Denessen, 2017). Het omgaan met culturele diversiteit behoeft aandacht van scholen en lerarenopleiding: welke inzichten hebben leraren nodig om te kunnen omgaan met een diversiteit aan culturele achtergronden? (Pels, 2012). Omdat leraren de kansen van leerlingen zowel positief als negatief kunnen beïnvloeden, moeten zij zorgvuldige afwegingen maken (Denessen, 2017). Naast het omgaan met leerlingen met verschillend gedrag of een andere culturele achtergrond, wordt ook aandacht gevraagd voor individuele leerbehoeften van leerlingen. Er wordt in dit verband gesproken over het 'personaliseren van onderwijs': het aanpassen van onderwijs op de leerbehoefte en -doelen van de individuele leerling en het bevorderen van zelfregie over het leren (Van Loon, Van der Neut, De Ries & Kral, 2016). Als gevolg van deze en andere ontwikkelingen ontstaan er discussies over de verschillende rollen en taken die leraren in deze context wel en niet zouden moeten hebben. Welke verantwoordelijkheid hebben leraren wel en niet? Wat betekenen deze ontwikkelingen voor hun (meervoudige) professionaliteit (Hargreaves, 2000)? Zijn er ook grenzen aan de professionaliteit van leraren? (zie bijvoorbeeld Van der Meer, 2011).

STUURKRACHT IN EEN BEWEGEND ONDERWIJSVELD

De stuurkracht van leraren is cruciaal bij het vormgeven van onderwijs in een onderwijscontext die in beweging is (Vähäsantanen, 2015; Oolbekkink-Marchand, et al., 2017). Stuurkracht zorgt ervoor dat leraren gericht en doelbewust onderwijspraktijken veranderen om de ontwikkeling en het leren van leerlingen te bevorderen. Stuurkracht wordt in de literatuur omschreven als 'het bewust uitoefenen van invloed, keuzes maken of een houding aannemen in een specifieke situatie die invloed heeft op het werk van leraren binnen de school of daarbuiten en/of op hun professionele identiteit' (vgl. Eteläpelto et al., 2013).

De mate waarin leraren hun stuurkracht inzetten om onderwijs te ontwikkelen, kan echter sterk variëren. Alle leraren hebben een bepaalde mate van stuurkracht, maar ze kunnen die stuurkracht niet altijd (gezamenlijk) aanwenden om te doen wat zij belangrijk vinden of om hun doelen te verwezenlijken. Uit onderzoek dat ik met collega's deed, bleek dat innovatieve leraren die hun stuurkracht gebruiken vaak conflicten kregen met collega's omdat zij (te) ver voor de troepen uitliepen (Oolbekkink-Marchand et al., 2017). Dit kan uiteindelijk contraproductief werken, als leraar ben je onderdeel van een team en een school, en stuurkracht zou hierbinnen vorm moeten krijgen.

Figuur 1 De Dynamiek van stuurkracht

Dit sluit aan bij het pleidooi van de Onderwijsraad om professionele ruimte aan teams – en niet aan individuele leraren – te geven. (Onderwijsraad, 2016). Om inzicht te krijgen in het ontstaan van stuurkracht van leraren, ontwikkelden we met onderzoekers van het HAN Kenniscentrum kwaliteit van Leren een model dat inzicht geeft in de dynamiek van stuurkracht van leraren (zie figuur 1). Aan dit model liggen een aantal aannames ten grondslag die gebaseerd zijn op theorievorming over, en onderzoek naar de professionele agency van leraren.

Centraal in het model staat de stuurkracht of 'professionele agency' van leraren. Stuurkracht van leraren hangt enerzijds samen met **persoonlijke factoren**. Recent onderzoek laat telkens zien hoe bepalend die persoonlijke factoren zijn voor de mate waarin leraren keuzes maken en onderwijs vormgeven dat aansluit bij hun doelen. De belangrijkste persoonlijke componenten die genoemd worden zijn professionele identiteit (waarden, idealen, motivatie etc.), professionele

kennis en competentie en professionele geschiedenis (Eteläpelto et al., 2013; Priestley et al., 2015). De stuurkracht van leraren hangt anderzijds samen met **contextuele factoren**. Materiële (fysieke mogelijkheden), culturele (discours op school, machtsverhouding) en structurele (sociale structuren kenmerken worden in verschillende onderzoeken benoemd als mede bepalend voor stuurkracht. Kortom de situatie op school is mede bepalend voor het onderwijs dat leraren vormgeven. Stuurkracht ontstaat echter niet door de omgeving alleen of door een persoon alleen, het is telkens een **interactie** tussen kenmerken van een leraar die bijvoorbeeld heel graag onderzoekend leren wil vormgeven met leerlingen en kenmerken van de omgeving, bijvoorbeeld een schoolleider die dit aanmoedigt of collega's. In het begrip stuurkracht zit ook de **impact** vervat die het telkens heeft op (de professionele identiteit van) onderwijsprofessionals en hun werkomgeving. Door stuurkracht te tonen in de eigen werkomgeving kan een leraar anders naar zichzelf gaan kijken (Beijaard et al., 2004; Eteläpelto et al., 2014).

STUURKRACHT VERSTERKEN

Hoe kan professionalisering een bijdrage leveren aan het versterken van de stuurkracht van leraren? Een belangrijk voorwaarde is dan dat die professionalisering enerzijds aansluit bij wat leraren als persoon belangrijk vinden en anderzijds ook verbonden is met de context waarin zij werken. Praktijkgericht onderzoek kan een belangrijke rol spelen bij de versterking van de stuurkracht van leraren. De stuurkracht van leraren wordt merkbaar als onderzoek veranderingen binnen en buiten het klaslokaal teweeg brengt.

Ook al kan praktijkgericht onderzoek in potentie een bijdrage leveren aan de versterking van de stuurkracht van leraren, in werkelijkheid is dat lang niet altijd het geval. Uit eigen ervaring weet ik dat de relevantie van onderzoek voor leraren lang niet altijd duidelijk is, dat de schoolomgeving lang niet altijd open staat voor onderzoek naar de eigen praktijk, dat collega's niet altijd willen meewerken aan onderzoek in de praktijk en dat er bijvoorbeeld vaak geen dialoog plaatsvindt over het onderzoek. De onderzoekspraktijk schuurt vaak met de onderwijspraktijk. Hoe kunnen inzichten over stuurkracht ons helpen om het huidige praktijkonderzoek binnen opleiding en schoolpraktijk te verbeteren?

Allereerst is het belangrijk om aandacht te hebben voor de persoonlijke kant, en dan met name voor het 'waarom' of de 'moral purpose' van het praktijkgericht onderzoek. Praktijkgericht onderzoek binnen lerarenopleidingen en scholen heeft vaak aandacht voor de 'technische kant', onderzoek moet ook voldoen aan bepaalde kwaliteitscriteria. Onderzoek wordt daardoor nogal eens een project 'op zich' dat niet meer verbonden is met de

eigen onderwijspraktijk en met datgene wat een leraar persoonlijk belangrijk vindt, zijn of haar 'why' of 'moral purpose'.

Ten tweede is het belangrijk om aandacht te hebben voor de structurele kant ofwel de context waarbinnen het onderzoek wordt gedaan. Het is bij praktijkgericht onderzoek van belang om telkens de verschillende agenda's van de leraar zelf, de school, het team etc. in de gaten te houden en hier zo goed mogelijk bij aan te sluiten. Praktijkgericht onderzoek vindt nog te vaak geïsoleerd plaats, terwijl het zoeken van aansluiting bij andere agenda's ervoor kan zorgen dat een meer collectief doel geformuleerd wordt dat leidend is voor het onderzoek. Maar dit is niet voldoende, ook aandacht voor de structuur binnen de school is belangrijk, de verdeling van taken en verantwoordelijkheden rondom onderzoek moet geborgd worden.

Ten derde is het van belang om aandacht te hebben voor de culturele kant. Ik denk bijvoorbeeld aan een dialoog over de ruimte voor onderzoek. Leraren ervaren vaak drempels om via hun onderzoek te kunnen innoveren binnen de school. De mogelijkheden worden ingeperkt om iets uit te proberen. Of dit nu beleving is of werkelijkheid, feit is dat leraren ruimte nodig hebben om te kunnen experimenteren. De schoolleiding kan hierin een cruciale rol spelen.

Ook is het belangrijk om in de schoolcontext te werken aan een cultuur waarin het gesprek over onderzoek plaats kan vinden, waar er ruimte is om kritische vragen te stellen en na te denken over de implicaties van onderzoek.

Het versterken van stuurkracht kan een bijdrage leveren aan innovaties in de onderwijscontext en ook daarbuiten. Die professionaliteit van leraren hebben we nodig in een onderwijsveld dat in beweging is.

Helma Oolbekkink is lector Naar een Meervoudige Professionaliteit van Leraren bij de HAN (Hogeschool Arnhem en Nijmegen).

LITERATUUR

- Eteläpelto, A., Vähäsantanen, K., Hökkä, P., & Paloniemi, S. (2013). What is agency? Conceptualizing professional agency at work. *Educational Research Review*, 10, 45-65.
- Oolbekkink-Marchand, H. W., Hadar, L. L., Smith, K., Helleve, I., & Ulvik, M. (2017). Teachers' perceived professional space and their agency. *Teaching and Teacher Education*, 62, 37-46.
- Oolbekkink-Marchand, H.W. (2018). *Leraren veranderen. Een pleidooi voor het versterken van de stuurkracht van leraren in een bewegend onderwijsveld*. Lectorale rede, HAN University of Applied Sciences.
- Onderwijsraad (2016). *Een ander perspectief op professionele ruimte in het onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Priestley, M., Biesta, G., & Robinson, S. (2015). *Teacher agency: An ecological approach*. Bloomsbury Publishing.

